

I.

Ik zal het u maar eerlijk bekennen: ik zit de laatste tijd kerkelijk gezien niet zo lekker in mijn vel. Ik kijk om mij heen, wat er gebeurt in kerkenland en ik denk: het lijkt er op, dat wij met ons geloof en onze theologie op een of andere manier in een fuik zijn gelopen, in de fuik van wat ik maar even heel groot noem: het moderne denken. De agressief heerszuchtige toon van het moderne denken drijft ons met ons geloof en ons kerk-zijn steeds meer in de verdediging, alsof gelovig zijn achterhaald is en we gedoemd zijn te verdwijnen. Toen ik laatst een lezing hield over moderne kunst en kerk, werd mij gevraagd of ik dacht dat de kerk over vijftig jaar nog zou bestaan. Maar als ik dan zie hoe wij als kerken daarop reageren, in het algemeen, word ik ook niet direct heel vrolijk.

Aan de ene kant zie ik dat gelovigen volop willen meebewegen met de agenda van de moderne tijd: we doen veel goeds, zetten ons in voor onze medemens en voor het klimaat en we worden daarom ook wel gewaardeerd. Maar als ik vraag: goed, jullie doen dit, maar wat is nou specifiek christelijk hieraan, krijg ik geen duidelijk antwoord. Ja, ‘Jezus is voor ons een bron van inspiratie’, maar niet-gelovigen of andersgelovigen doen hetzelfde vanuit andere inspiratiebronnen. Dus wat onderscheidt ons nou nog?

Aan de andere kant zie ik dat gelovigen, zeker ook de jongeren, ook de jongeren die ik in de klas heb gehad, zich terugtrekken op hun eigen godsgeloof. De rechtzinnigheid wint in getal en invloed. Ik heb het afgelopen jaar college gegeven voor aankomend predikanten, ik kan u zeggen: het is bijna allemaal rechtzinnigheid en de nodige praise wat daar voorbijkomt, en als ik het heb over Oosterhuis en Zangen van Zoeken en Zien, dan kijken ze mij aan of ik het boek van de Openbaring opensla. Ik veroordeel het niet, er gebeurt daar veel goeds, ik zie een innig geloof en een warme bewogenheid voor mensen. Maar het is een dogmatische weg van grote woorden en zeker weten, die samen met een enthousiast halleluja-geloof eigenlijk geen tegenspraak kan verdragen. Het lijkt wel, denk ik dan, of het geloof de werkelijkheid moet overstemmen.

Maar wat is dán óns antwoord? Verdwijnen we in de dagelijkse werkelijkheid? Of proberen we die te overstemmen? Hoe kun je authentiek gelovig zijn in een tijd waarin een banale moderniteit zo luid victorie kraait? Hoe kun je in dialoog zijn met deze tijd—dat kán niet anders, we zijn verbonden en vervlochten met deze tijd—maar kun je daarmee dan in dialoog zijn zonder te moeten schaken op het bord van een ánder, op het bord van een zelfgenoegzame moderniteit die alle speelruimte als vanzelfsprekend voor zichzelf opeist?

II.

Al zoekende kom ik uit bij Pascal, een denker die in mijn jeugd thuis gelezen werd en die deel uitmaakt van het gelovig teggoed van de Oud-Katholieke kerk waarin ik ben opgegroeid. Is daar misschien iets van een antwoord te vinden? Heeft Pascal misschien weet van de eigen drijfveren van het geloof?

Blaise Pascal. Wat voor iemand was hij? Iemand uit een gegoede Franse familie in de 17^{de} eeuw, een familie van trouwe katholieken, trouwe ambtenaren ook van het Franse centrale bestuur. Pascal was een wiskundig talent, uitvinder van de rekenmachine, toen hij zag hoe moeilijk zijn lieve papa het had als inspecteur van de belastingen om alle optellingen rond te krijgen. Actief met natuurkundige experimenten: is de leegte werkelijk leeg? Scherp denkend filosoof, maar ook met een zwakke

gezondheid, hij werd maar 39 jaar. Zijn familie behoorde tot dat typische Franse katholicisme van de 17^{de} eeuw: streng, sober, levend in een dagelijkse liturgie, trouw aan de nationale Frans kerk en uiterst gereserveerd ten opzichte van Rome, betrokken op de armenzorg.

Na een intens moment van religieuze ervaring, de ‘nacht van vuur’, trekt Pascal zich steeds meer terug in de kringen van het klooster van Port Royal bij Parijs, waar zijn zus Jacqueline al eerder is ingetreden. Hij leidt een ascetisch leven, wijdt zich nog intensiever aan de armenzorg, neemt schriftelijk deel aan felle theologische debatten (en haalt zich daarmee de woede van de koning op de hals), schrijft talloze brieven om goede raad te geven, schrijft zijn *Gedachten*—de *Pensées*—op honderden losse briefjes.

III.

Die *Pensées*, die honderden losse briefjes, daar was het hem om te doen. Wat had hij daarmee voor? Het christelijke geloof verdedigen tegen de alleenheerschappij van het opkomende moderne denken. Dat Descartes—‘Ik denk dus ik ben’—met zijn extreme rationalisme aan het langste eind zou trekken, dat kon Pascal toen nog niet weten. Maar Pascal kon wel in de toekomst kijken en voorzag heel scherp waar die manier van denken op uit zou lopen. Hij heeft het ook beschreven in zijn *Pensées*: dan krijgen we een samenleving waarin geen plaats meer is voor een God van liefde, waarin geen plaats meer is voor de beweegredenen van het hart. Een genadeloze samenleving zou het worden, waar de mens die toch tot zoveel groots in staat is, de oneindige liefde van God kwijt raakt en zich uit ellende stort op het vervullen van talloze kleine verlangens die nooit kunnen bevredigen.¹

Pascal wijst de rationaliteit niet af, maar die rationaliteit moet wat hem betreft wel haar plaats weten. ‘Wat een irreëel wezen is de mens toch’, verzucht Pascal, ‘machteloos verstand: leer nu eens dat de mens de mens oneindig overstijgt en hoor van uw Meester hoe uw werkelijke situatie is, die u niet kent.’² De mens is een warrige denker, niet in staat iets van God te zeggen, zich niet bewust van zijn eigen beperkingen. Iedere keer zijn er weer nieuwe situaties, nieuwe overwegingen, nieuwe argumenten, nieuwe positiebepalingen, tot ‘het je duizelt en je op een dwaalspoor geleid wordt.’³ ‘Wie zal deze warboel oplossen?’⁴ De rede en het verstand schieten te kort. Er zijn nog andere dingen die meespelen, die zelfs de doorslag geven: het gevoel en het hart.

Het gevoel, bij Pascal, is dat je iets weet, zonder te beargumenteren. Je weet wanneer je verliefd bent. Je weet van goed en kwaad. Dat ga je niet iedere keer beredeneren. ‘Het gevoel’, zegt Pascal, ‘werkt in een flits en is er altijd klaar voor. We moeten ons geloof in het gevoel verankeren, anders zal het altijd blijven wankelen.’⁵ Dat is voor ons nu best wel een verraderlijke gedachte, alsof je je terug kunt trekken op ‘ja, dat voel ik nu eenmaal zo, wat denk je daaraan te doen dan? Maar dat is niet wat Pascal bedoelt. Het is eerder dit: geloof is ook iets van het lichaam dat weet van liefde die gegeven is. We hebben zintuigen die voelen, die proeven en die ruiken, die dingen weten. Het lichaam weet ook wat.

¹ Een goede en toegankelijke inleiding in Pascal is: Klaas Bom, *Een andere moderniteit. Blaise Pascal over voelen, denken en liefhebben*, Amsterdam: Boom, 2023 (€ 25,90). De beste vertaling van de *Pensées* is: Blaise Pascal, *Gedachten*, Frank de Graaff vertaling en aantekeningen, Amsterdam: Boom, 1997¹, 2024⁵ (€ 49,90). De vertaling van De Graaff volgt de nummering van Lafuma. Verder heb ik met name gebruik gemaakt van Philippe Sellier, *Pascal et la liturgie*, Paris: Presses Universitaires de France, 1966; Blaise Pascal, *Les Provinciales*, Michel Le Guern, ed., Paris : Gallimard, 1987.

² Fr. 131 (Lafuma, vert. De Graaff).

³ Fr. 821.

⁴ Fr. 131.

⁵ Fr. 821.

Pascal spreekt dan over het hart. ‘Het is het hart dat God waarneemt’, zegt Pascal, ‘niet het verstand. Dat is geloven: God in het hart voelen, niet met het verstand.’⁶ Het hart heeft [immers] zijn [eigen] redenen, waar de rede niets van weet.’⁷ ‘Is het op grond van de rede dat je elkaar liefhebt?’ Liefde is iets wat je voelt met je lichaam en waarop je antwoordt met je hart.

IV.

Pascal zoekt God, en gaat in de stilte bij zichzelf te rade. En hij kán God zoeken omdat hij weet krachtens de liefde die in hem is, dat God hem al gevonden heeft en hem oneindig heeft liefgehad, zoals de evangelist Johannes zegt, ‘Met de liefde die de Vader Mij heeft toegedragen, heb Ik jullie liefgehad. Blijf in de liefde met Mij verbonden.’⁸

Die goddelijke liefde is niet een groot woord, niet ver weg, maar zo dichtbij als maar kan, zintuiglijk-lichamelijk. God mag dan een verborgen God zijn, in Christus werd hij mens en kwam hij ons nabij.⁹ In Christus ontmoet Pascal die verborgen God. God is verborgen in het Brood dat wij delen hier in de kerk het Brood en de Wijn die wij proeven, zoals de psalm zegt: ‘proeft en ziet hoe zoet de Heer is.’¹⁰ God is verborgen in het Woord dat wij hier horen met onze eigen oren, in de natuur die we zien en ruiken en voelen, in de gebeurtenissen, in ons leven—als je zó leeft dat je door je leven Christus laat zien, zoals Johannes zegt: ‘dat jullie in Mij zijn zoals Ik in jullie ben.’¹¹ In Christus komt alles samen. Christus is mens geworden, is gekruisigd, wordt nog steeds dagelijks gekruisigd in de misère van deze wereld. In deze lijdende Christus zijn wij verbonden met de wereld én met de Eeuwige.

En dat voortdurend vanuit het besef dat het genade is, een oneindige liefde die aan je trekt. Genade is niet iets wat je overdondert, want dan zou je klem zitten en moest je een keus maken: hoe moeten we leven, wat zullen we doen? Daarom is de genade-liefde van de Eeuwige oneindig: om de keuze te vergemakkelijken, en dat je de vrijheid hebt om inderdaad te kiezen en dat je weet wat je kiest en niet zomaar een gok doet. Het is een oneindige liefde die vraagt: wil jij met mij? Het is de wil die dan de doorslag geeft: ja, ik wil. ‘Geef ons de kracht die ene stap te doen weg van onszelf, Nabije, naar jou toe.’¹² Ja, ik wil: mijn hart zegt het, mijn zintuigen ervaren het, en de rede stemt er mee in.¹³

Op een gegeven moment, als Pascal na het bijwonen van de avondliturgie, ‘s avonds naar huis loopt, ziet hij vuur, licht, alles is hem helemaal helder. Een God van concrete mensen, van Abraham, Isaak en Jakob. Niet van gedachtenconstructies.¹⁴ Deze ervaring tekent het zijn van Pascal, enerzijds studierend, onderzoekend, argumenterend radicaal op het scherpst van de snede, anderzijds steeds weer kiezend voor het leven van zoekende en gepijnigde mensen, vanzelfsprekend thuis in de misère van de gewone mensen, in de poging hun leven draaglijker te maken. Ik denk dat je kunt zeggen: door zo zelf een teken van die verborgen God te zijn. Dát is het ‘zijn van waaruit’ bij Pascal.

V.

⁶ Fr. 424.

⁷ Fr. 423.

⁸ Joh. 15,9.

⁹ Fr. 781.

¹⁰ Ps. 34,9.

¹¹ Joh. 14,20.

¹² Uit het lied ‘Verborgene God’, tekst Marijke de Bruijne, *Zangen van Zoeken en Zien* 218.

¹³ Geloven als instemmend denken is een element dat Pascal van Augustinus geleerd heeft. Philippe Sellier, *Pascal et Saint Augustin*, Paris: Colin, 1970.

¹⁴ Fr. 913, het Mémorial.

‘Zijn van waaruit’ is het thema van deze viering. Van waaruit leven wij, als Christen-gelovigen? Van waaruit ontstaat ons ‘zijn’ in deze wereld? Pascal voorzag de gevolgen van het moderne denken van Descartes, als alles gereduceerd wordt tot rationele processen. Dan verliezen we hart en gevoel, raken we afgesneden van de oneindige liefde, en ruilen wij ons grote verlangen, die enorme binnenwereld van ons, het geluk van de Eeuwige, in voor het onbevredigend vervullen van talloze kleine ik-gerichte verlangens.

De gelovige, die vreest voor dat grote verlies, met een basishouding, blijkbaar, van angst in plaats van vertrouwen, klampt zich vast aan het dogma of grijpt naar een goede-daden-geloof. Pascal zoekt een tussenweg: niet alleen het verstand, ook de zintuigen en het hart leren ons God kennen, een verborgen God maar in en door Christus tastbaar en proefbaar nabij. Maar het is een keuze, je moet het willen. Overstem je hart niet met redenen die het vreemd zijn. Stop het mitsen en maren. Sus jezelf niet in slaap met vrome woordenkraam, met kleine dingen. In de stem van jouw hart, in de rede van jouw hart, resoneert de liefde waarmee jij van het begin bent liefgehad: ‘Ik immers ben God in alle dingen ... Je zou Mij niet zoeken als je Mij niet bezat’.¹⁵ Bid, zegt Pascal, dat God je niet verlaat en wees van daaruit zelf, mét en ín Christus, een teken van de verborgen God in deze wereld.

Moge het zo zijn – zeg Amen.

¹⁵ Fr. 929.